

P Á L F E R E N C

Isten háza a szakralitáson túl

A ZANATI SZENT L Á S Z L Ó - T E M P L O M

A rendszerváltást követő időszakban, de különösen az elmúlt években jelentősen megnövekedett a falutörténeti monográfiák száma. E munkákban – nagyon helyesen – az egyháztörténet, azon belül is a szakrális terek építésének története általában központi szerepet tölt be.

Ez következik a templomok gyakran centrális elhelyezkedéséből, továbbá abból a tényből, hogy ezeket a történelem folyamán a társadalom minden rétege használta, így építésük története az egész közösség összefogásának és alkotóerejének eredményeként is aposztrófálható. Szerencsére a templomok forrásadottságai jónak mondhatóak, köszönhetően részben az időszakonként megtartott canonica vizitációknak, illetve az egyházi levéltárak a családi levéltárakhoz mért viszonylagos sértetlenségének.

Egy közösség templomot, Isten házát, nyilvánvalóan a transzcendens megszólítása, az azzal való kapcsolat kialakítása okán emel, vagyis az épület mindenek feletti célja egyértelműen szakrális. Mindemelllett a falvak életében a templomok nem csak „pusztán” szakrális funkciót töltöttek be. Az épülethez – mint a kisebb településeken a XIX. századig általában egyetlen kőépülethez – már a legkorábbi időszakról védelmi funkciók is társultak. A középkori templomok lőrészzerű ablakai, a vastag falak, a bronz kapu, a templomot körülvevő erős fal mind-mind azt a célt szolgálta, hogy vész esetén a falubeliek menedéket találhassanak benne. A középkorban nem csak a védtelenek lelhettek itt védelemre, de a bűnösök is, ugyanis a templomba menekülő vétkest a jogszokás szerint nem lehetett elfogni, s ha onnan önszántából kikerült, a büntetést enyhítés nélkül nem lehetett rajta végrehajtani.¹

Évszázadokon keresztül a templom és az azt körülvevő tér adott helyet a temetőnek is. A gazdagabbak az elnyerni vágyott mennyei boldogság reményében mindent elkövettek, hogy a halandó testüket felszentelt helyek kriptájába, de legalábbis közvetlenül a falak mellé helyezték örök nyugalomra, bízva abban, hogy a felettük, vagy mellettük bemutatott liturgia kegyelme segíti őket eljutni Isten színe elé. Az épületet így egyszerre használták az élők és a holtak, mintegy jelképezve az emberi lét folytonosságát, amelynek a halál pusztán csak egy állomása.

A ma már Szombathely városhoz tartozó Zanat lakossága a középkortól a modern korig szinte teljesen katolikus valláson élt. A falu a XVI. századtól a győri, 1777-től pedig szombathelyi püspök tulajdonát képező a szombathelyi uradalomhoz tartozott, így a protestantizmus – az erős püspöki felügyelet miatt – nem tudott meggyökeresedni a településen. A falu 1930-ig egyház-igazgatásilag a szombathelyi plébániához tartozott. 1638-ig a domonkos rend szombathelyi letelepedéséig a mai Szent Márton-templomból, ezután előbb a várkapolnából lett plébániából, majd pedig a szé-

kesegyházból járt ki a plébános. 1930-ban Mikes püspök az addig egy plébániához tartozó Szombathelyt négy plébániára osztotta fel. Ekkor kapott plébániai státuszt a Szent Erzsébet, vagy ferences templom, a Szent Kvirin, vagy szalézi, illetve a Szent Márton vagy domonkos templom. Zanat község természetesen domonkosokhoz került, ahol a filia első plébánosa Badalik Bertalan lett, a későbbi domonkos provinciális, majdani veszprémi püspök. Ettől kezdve, egészen 1950-ig, a szerzetesek elhurcolásáig domonkos szerzetesek látták el a lelkipásztori teendőket.

Zanat szakrális emlékei közül minden bizonnyal a legrégebbi, mind a mai napig használt épülete a Szent László tiszteletére felszentelt templom. A településen gyakorlatilag ez az épület képviseli az állandóságot. Elkerülték a történeti sorscsapások, a falut többször sújtó kisebb-nagyobb tűzvészek és nem utolsósorban a II. világháború borzalmai is csak némileg érintették. A faluban az iskola mellett ez az egyetlen olyan fedett tér, ahol össze tudott gyűlni a település apraja-nagyja. Igaz elsősorban vallási célokat szolgált, de az évszázadok során az egyház annyira átszötte a mindennapokat, hogy a parasztemberek közt a szent és a profán közti határ meglehetősen elhalványult.

A templomban történt a kántortanító megválasztása. Az 1868. évi 38. törvény értelmében itt gyűlt általában össze az iskolaszék, hisz itt állt rendelkezésre az orgona, ahol megpróbálhatták a leendő kántortanító zenei felkészültségét. Zanat központjában állt ugyan egy iskola, de míg azt a XVII. századtól fogva többször lebontották, addig a templom a középkortól fogva permanens építészeti fejlődésen ment át. Ennek oka valószínűleg abban rejlett, hogy az épületnek nem volt meg a „szent” jellege. Patetikusan megfogalmazva: az ősök folyamatos imái nem szöttek át az épület falait, nem szentelték meg azt, így azt a lakosság megkötöttségek nélkül igazíthatta a megváltozott igényeihez. Mert hiába áldotta, vagy szentelte a püspök a templomot, azt egy megfelelő liturgia elvégzésével deszakralizálhatta is, de az elődök munkája és imája a helynek kellő védettséget adott.

A zanati templom első írott említése 1592-ből származik, a püspökség urbárium írja le a következőképpen: „Patrocinium et dedicationem habent in festo Conceptionis et S. Ladislai. Ecclesie autem est parva ad quam colunt iugera sedicim. In sacris descendent a parcho Sabariensi, cui aliqantum terrarum arant. A baptismo exigitur ab eis denar. 12, capo unus et panis 1. Sed quia id contra canones est, prohibendum parcho erit.”²

„Patronusa és búcsúja a Szeplőtelen fogantatás és Szent László. A templom pedig kicsi, amelyhez 16 hold tartozik. Misére a szombathelyi plébános küld, akinek kevés földjét művelik. Keresztelésért jár neki 12 dénár, egy kappan és egy kenyér. De mivel ez kánonellenes, ezért a plébános számára tilalmas.” Az épület minden bizonnyal valamivel előbb épülhetett, mint forrásunk kelt.”

Az épület valószínűleg a XV. század végén már állt, de az is lehet, hogy még előbb. Mivel a dombra épült, megengedhető az a feltételezés, hogy mikor a falu elköltözött a patak két partjáról, s a biztonságosabb magaslatra húzódott, akkor keletkezett a templom is. Az épület datálását segíti a szentély keleti oldalán látható gótikus ablak,

amelyet bár bontásból is ideemelhettek, azonban egyszerű kivitelezése megengedi azt a következtetést, hogy alkotói a szerény anyagi kondíciókkal rendelkező zanati közösségnek szánták.

Az építő személyét azonban homály borítja. Az teljesen valószínűtlen, hogy a falu lakosságának lett volna elegendő ereje egy ilyen, a korban jelentősnek számító beruházásra. Sokkal valószínűbb, hogy a település földesura, a győri püspök vállalta magára az építés terheit, s lett ezáltal a templom kegyura is. Ez nem minden esetben volt szerencsés, ugyanis, ha világi személy töltötte be a kegyúri posztot, és adott esetben elhanyagolta kötelességeit, az ordinárius felszólíthatta feladata teljesítésére. Ilyen esetben azonban nem volt felettes hatóság, amely szükség esetén felléphetett volna a templom érdekében, illetve ha az épület állaga elkerülhetetlenné tette a felújítást, annak költsége nem a kegyúrra, vagyis a püspökre hárult, hanem a falu lakosaira.

AZ ÉPÍTÉS HELYE

A zanati Szent László-templomot 1999-ben, a 2000-es nagy felújítás előtt Mentényi Klára, valamint Juan Cabello vezetésével az Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ munkatársai, az egyházközség megbízásából megvizsgálták, s eredményeiket 2006-ban publikálták is.³

A helyreállítás során derült ki, hogy az épület középkori eredetű. Ennek a korszaknak az emléket őrzi a szentély keleti tájolása, és az azon elhelyezett gótikus ablak. Továbbá ebből az időből való a déli kapu, amelyet később megnagyobbítottak, mára azonban csak a nyoma maradt meg.

A középkori templom téglával kevert törtkőből készült, kötőanyagként eleink mészdús, apró kavicsos habarcsot használtak. Megengedhető az a feltételezés – hasonlóan más középkori eredetű templomokhoz –, hogy az építő kövek a közeli Szombathely római kori épületeiből származtak. Tudjuk ugyanis, hogy még a XVIII. században is működtek olyan társulatok, szervezetek, amelyek a gyakorlati funkcióval nem rendelkező, egykori Savaria épületeinek bontásából éltek.

A templomot négyzet alakúra alakították ki, a korai időkben egy kisméretű hajóból és a nála keskenyebb, egyenes záródású szentélyből állt. Ez utóbbi megegyezik a mai szentéllyel. A templom feltárását végző szakemberek véleménye szerint, e korai épület még nem rendelkezett toronnyal.⁴ A szentély keleti oldalán lévő ablakhoz hasonlólt találtak a templom déli falán is, ennek külső részét azonban a később épült sekrestye kialakításakor elbontották. Megtalálták a régi, a mainál jóval alacsonyabb keresztboltozat lenyomatát is.

A Batthyány József, győri püspök által elrendelt *canonica visitatio* szerint az épülethez 1754-ben nem tartozott sem sekrestye, sem szószék, sem oltárszekrény, ellenben ekkor már állt a falazott torony.⁵ A szombathelyi püspökség 1777. évi megalapítását követően, az egyházmegye első főpásztora, Szily János kötelességének tartotta, hogy a kegyurasága alá tartozó templomokat jó karba helyezze és az épületeken szükséges beruházásokat végrehajtsa. Így újult meg mind a novai, mind pedig a zanati templom. A püspök rendelkezésére elkészült 1781-es vizitáció meg is jegyezte,

hogy „Régebben a templom nagyon romos volt, de a földesúr, felsőszopori Szily János adományából az elmúlt évben, 1779-ben régi romjaiból felépítették. Ez a vizitáció tett először említést a templomhoz tartozó sekrestyéről, amely minden bizonnyal a felújítás során készült el.

A munkák megtervezője nagy valószínűség szerint a szombathelyi székesegyház építője, a neves szakember, Hefele Menyhért lehetett. A visitatio alapján kijelenthető, hogy ekkor készült el a kórus, valamint a sekrestye is, ellenben ekkorra eltűnt a Szent György tiszteletére állított oltár.⁶

Sem Herzan Ferenc bíboros, sem pedig Somogy Lipót püspök alatt nem történt a templom szerkezetében változás. Ez annál is valószínűbb, mivel az ő működésük idején még javában tartottak a székesegyház építésének munkálatai, emellett pedig nem juthatott sem pénz, sem energia a kis jobbágyfalu templomának helyreállítására. Somogy Lipót canonica visitatioja éppen emiatt tulajdonképpen csak megismétli mindazt, amit a Szily-féle vizsgálat rögzített.

Böle András püspök 1841-ben elrendelt egyházlátogatásának jegyzőkönyve viszont már többről árulkodik: „Ezen egyház 1779-ik évben boldog emlékezetű akkori püspök F. Szopori Szily János költségén építettett kőből, azonban az idők viszontagságai által megrongáltatván a múlt 1838-ik évben a mostani M. püspök Böle András úr által kiigazítatott, a sindel helyett cseréppel fedezettett, az oltár, a szónok szék, és belől minden hozzá tartozó eszközök és bútorok meg újítottak, és ismét tisztességes állapotra hozattak.”⁷

Ezt követően 1872-ben nyúltak az épülethez, ekkor Boros Károly plébános engedélyt kért a püspöktől, hogy a zsanati templom tornyát és tetőzetét felújítsa, amelynek 270 Ft-os költségét a templompénztárból finanszírozta.⁸

A templom megnagyobbítására és teljes szerkezeti átalakítására 1888-ban került sor. Sajnos az építkezésre vonatkozó dokumentumok meglehetősen hiányosan állnak rendelkezésünkre. A felújítás tervét Horváth István plébános vetette fel. „A zsanati templom tetőzete oly korhadt, hogy annak újból való felépítése multhatatlanul szükségessé vált. Tekintettel ezen körülményre és arra hogy az eddigi kis templom a hívek befogadására már alig elégséges, plébánoskodásom óta mindig foglalkoztam azzal, miképp volna lehetséges, Isten nagyobb dicsőségére s a jó zsanati híveim vallásos buzgóságának emelésére, az országot mentén, a volt püspöki jobbágyok községében, egy nagyobb, díszes templomot építeni.”⁹

A terveket Brenner János építész készítette el, a felújítás összköltsége, a tervezet szerint 7849 forint 21 krajcárt tett ki. A munkálatokat teljes egészében a helyi templompénztárból fedették, a zsanatiak magukra vállalták a fuvaros munkát, amely a költségvetésben mintegy 600 koronát képviselt.

Mivel a pontos tervek és a költségvetés nem állnak rendelkezésünkre, így ismét a templomfeltárás eredményeire kell hagyatkoznunk. A munkálatok magába foglalták a tető lebontását, a falak különböző mértékű visszabontását, majd téglából való újbóli megemelését. A nyugati végfal és a régi torony lebontása után a templomot meghosszabbították, s felépítették a ma is látható tornyot. A homlokzat ablakainak kialakítását, valamint a tetőboltozat felépítését is ekkor végezték el.¹⁰

Nem foglalkozott azonban az eddigi szakirodalom az 1903-as tatarozási munkálatokkal. Ekkor Gaál Sándor plébános szintén a torony, valamint a tetőzet javítási munkálataira kért engedélyt a püspöktől: „*A szanati fióktemplom tornya, tetőzete és különösen éjszaki oldala annyira megrongált állapotban van, hogy nagyobb károk elkerülése céljából annak helyreállítása még az idén szükségesnek látszik, másrészt a templom belseje is annyira dísztelen, hogy a templom kifestése, vagy legalábbis bemeszelése nagyon ajánlatos.*”¹¹

A templom utolsó jelentős szerkezeti átalakítására az I. világháborút követően, 1920-ban került sor. Az épületen új ablakhelyeket alakítottak ki, ahová színes üveglablakokat helyeztek el. Forrásaink szerint e kőműves- és cserepesmunkákat szakemberek végezték el, míg a helyiek a fuvart biztosították.¹²

1924-ben az eddigi egyetlen harang mellé felkerült a toronyba két új harang. A beszerzést Gaál Sándor plébános a templomföldék bérletéből fizette, mégpedig nem készpénzben, hanem – valószínűleg az elszabadult infláció miatt – természetben. A két harangért 75 mázsa búzát adott a plébánia. Ezt követően az épületen jelentősebb szerkezeti átalakulás már nem történt.

A MŰVÉSZET HELYE

Katolikus templomok esetében, ha nem is elsődleges, de kimondott cél, hogy az Isten háza ne pusztán funkcionálisan legyen megfelelő, vagyis ne csak a liturgia bemutatására legyen alkalmas, hanem esztétikájában is hirdesse az Isten nagyságát és dicsőségét. Mindemellett arra is törekedtek, hogy a különféle művészeti ágak azért a legfontosabb dolgokra tereljék a hívek figyelmét. Értelemszerűen a templomok legdíszesebb részei éppen ezért az oltár és a szószék.

Az 1754-es vizitáció szerint a templomban két oltár állt, a nagyobbikat Szent György tiszteletére, a kisebbiket Szent Lászlóéra szentelték. Szily János feltehetőleg ezt a két régi oltárt lebontatta s helyükre egy újat készíttetett. Az új oltárkép az egyházmegye neves festőjéhez, Dorffmaister István nevéhez köthető. A festmény Szent László apoteozisát, megdicsőülését ábrázolja. Sokáig vita volt a festő kilétét illetően. Először Fábíán Mária vetette fel, hogy az oltárkép Dorffmaister alkotása. Állítását a Püspöki Levéltár egyik iratára alapozta, amelyben Dorffmaister arról ír, hogy szentmihályfán hasonló oltárképet szeretne készíteni, mint Zanaton.¹³ 1997-ben ezt az alkotást a szombathelyi képtár Dorffmaister kiállítására Marosfalvi Antal restaurálta, amikor is – megerősítve az addigi feltételezéseket – előkerült a mester szignója: Steph. Dorffmeister pinx. Ao. 1780.¹⁴

Rejtélyek sora övezi a képet körülölelő oltárépitményt. A Szily-féle vizitáció egy rövid mondatra szorítkozik csak: *Egy oltára van, amelyet Szent László tiszteletére a püspök kegyes adományából emeltek. Az oltár el van látva biteles oltárkövel és méltó módon díszítették.*¹⁵

Az oltár feltehetőleg – hasonlóan a kemenesmihályfai templomhoz – nem rendelkezett felépitménnyel. Vagyis a mensa fölé elhelyezték a tabernákulumot, efölé a

festményt, köréjük pedig a művész a felépítmény látszatát keltő freskót festhetett. Ez utóbbi az idők során minden bizonnyal tönkrement és lekopott.

A Bőle-féle vizitáció ehhez képest a következőket mondja: 1838-ik évben [...] az oltár, szónok szék és belől minden hozzá tartozó eszközök és bútorok megújítottak és ismét tisztességes állapotra hozattak.¹⁶

A hajóban lévő Lourdes-i Mária-oltár stílusában megegyezik a főoltárral, teljesen bizonyos, hogy egykorúak és egy műhelyből származnak. Ennek datálásában kicsit segít a tény, hogy a lourdes-i jelenések 1858-ban történtek, amelyet az illetékes egyházmegye 1862-ben ismert el csodának, a pápa azonban csak 1891-ben. Az oltár alsó részében Krisztus-sírt alakítottak ki, amely mellett a hívek nagypénteken tartanak áhítatot.

Felmerült annak lehetősége, hogy a felépítmények 1882-ben kerültek beszerzésre. Ekkor ugyanis Boros Károly plébános az oltár kijavítására kért engedélyt. Az ekkor megengedett összeg (58 Ft), azonban olyan csekély, hogy abból a két oltár és a szószék költségeit nem lehetett kifizetni.¹⁷ Valószínűbb, hogy az 1888. évi nagy átalakítás keretében valósult meg a templom bútorzatának beszerzése is.¹⁸

A templom szobrai nem képviselnek jelentősebb művészeti értéket. A szentélyben kettő, a hajóban négy faszobor található, mindegyik munka XX. századi alkotás. A szobrok talpzatai közül három egy stílust képvisel. Ezek illeszkednek, bár nem egyeznek meg az oltár és szószék stílusával. A rajtuk lévő feliratokat később illesztették rájuk. A szentélyben lévő Jézus Szent Szíve-szobrot Vida József kántortanító felesége állíttatta, mint azt a rajta lévő mosolyra fakasztó táblácska is hirdeti: „Jézus Szent Szíve iránti tiszteletből emeltette Vida Józsefné tanító neje 1906.” Feltehetőleg ugyanaz a személy készíthette a hajóban álló Szent Ferenc-szobor talpzatának elírt szövegét is: „Szent Ferencz tiszteletére emeltette Kovács Lajosné és Pintér Teréz.”

A szentély bal oldalán lévő Szűz Mária-szobor táblája nem egyidős a másik kettőével, legalábbis alakja eltér az előbbiektől és eltérő a betűk díszítése is.: „A világháború emlékére állíttatta Kiss Rozália 1916.”

A hajóban található Szent Antal-szobor sablon munka, valószínűleg valamelyik falubeli adománya lehetett. A mellette lévő Liseux-i Kis Szent Teréz-szobor Gaál Sándor szombathelyi plébános személyéhez köthető, aki különösen is tisztelte a szentet. A Teréz-szoborral szembeni Szent László-szobor eredetéről semmit nem tudunk. Lehetséges, hogy az oltárkép 1934-es restaurálásáig ez az alkotás állt az oltáron, mintegy helyettesítve a festményt.¹⁹

A templom üveglablakai az 1920. évi átalakítást követően készültek el. A munka elvégzésére, talán a kor legjobb szakemberét sikerült a zanatiaknak megnyerni. Palka József (Retz, 1860 – Budapest, 1952) egy híres üvegfestő nemzedék tagja, tanulmányait Bécsben kezdte. Több mint 600 templom számára készített ablakokat. Érdeklenség, hogy ő alkotta a bécsi Pazmaneum, valamint Tallinban a köztársaság palota ablakait is.²⁰ Zanati alkotása tökéletesen illett a neogót templomtérbe. Alakjai számára olyan oltárszerű keretet adott, amely tökéletesen egyezett az akkor már meglévő zanati templomoltárokéval. Szent Imre, valamint Szent Erzsébet alakját a fiatalok

színműveiből sikerült kifizetni, míg a Szent Györgyöt ábrázoló ablakot a helyi kocsmáros, Tancsics György és neje finanszírozta. Erről tanúskodnak az ablakok felirata is. Szent Imre alatt Magyar ifjúság példaképe tiszteletére közösség támogatásával a zanati fiatalság, Erzsébetnél: Vallásos és hazafia kegyelettel a zanati műkedvelő ifjúság Vida József kántortanító működése alatt. Szent György Isten dicsőségére és Szt. György tiszteletére állíttatta Tancsics György vendéglős és neje. A negyedik, az egyetlen északra néző ablak, a Szent Koronát ábrázolja, alatta az I. világháborús zanati hősi halottak nevével.

A templom ma látható freskói, viszonylag későiek. 1939-ben festette őket Steffek Albin Heckenast János aranyművessel együtt. Az akkor valószínűleg gazdagabb freskókból, mára mindössze csak néhány angyalfej, egy-két geometrikus ábra és a mennyezeti festmény – két angyal, térdel egy monstrancia előtt – maradt meg. A főalakok sajátossága, hogy valószínűleg Steffek azt a Monstranciát festette meg, amely mind a mai napig a templom tulajdonában van. A munkálatokra 2000 koronát különített el Sütő Albert plébános.²¹ Steffek az egész épületet kifestette, az oldalfalakat téglaszzerű díszítéssel látta el, míg a mennyezetre a csillagos égboltot helyezte. Sajnálatos, hogy a templom 1977-ben történt tatarozása során ezek elvesztek.²²

A ZENE HELYE

A templom dísze és a liturgia elengedhetetlen kelléke az orgona. Figyelemre méltó, hogy annak ellenére, hogy a zanati templom kicsi, mégis orgonájának említése viszonylag korai. Már az 1841-es Böle-féle egyházlátogatási jegyzőkönyv is említést tesz róla. Ez a hangszer lehetett a templom első orgonája, amely valószínűleg a templom 1838-as felújítása után került beépítésre. E feltevést erősíti hogy 1890-ben Horváth István plébános a következőképpen igényel támogatást új orgona építésére: *A fióktemplom orgonája több mint 50 éves, oly rossz karban van, hogy kijavítása lehetetlen, s az erre fordítandó pénz csak pazarlás lenne, mély hódolattal kérem méltóságodat, hogy a mellékelt költségjegyzék alapján, amelyből 10 ft-ot lealkudtunk, az új orgona beszerzésére a fióktemplom pénztárából 510 ft-ot kegyesen utalványozni méltóztassék.*²³

Sajnos ez az orgona is 1912-re szintén hasznavehetetlenné vált, így Gaál Sándor szombathelyi plébános engedélyt kért egy új hangszer beszerzésére, amelyet Kemenesi Sándor budapesti orgonaépítővel készíttetett el.²⁴ A templomi ének kíséretét – eltekintve a kisebb javításoktól és átépítésektől – ma is ez a hangszer látja el.

Az új orgona első nagyobb karbantartási munkálataira 1942-ben került sor, ezt Gergye József szombathelyi orgonaépítő végezte el.²⁵

A háború okozta károk elhárítására az orgona esetében is csak a katonai események lezárulta után három évvel, 1948-ban kerülhetett sor. Ekkor már több mint egy éve csak harmónium kísérte az éneket a templomban, ugyanis az orgona javítására az egyházközségnek nem állt rendelkezésére kellő anyagi fedezet. Szerencsére a hívek lelki gondozását akkoriban ellátó szerzetes, P. Tóth Mihály Novoth Lajos váci orgonaépítő személyében talált olyan szakembert, aki kedvező áron vállalta a munka elvégzését.

Ezt követően hosszú évekig – részben az anyagiak, részben a politikai viszonyok miatt – illegálisan a hivatalos utat megkerülve zajlott a hangszer karbantartása. Ezeket a munkákat azonban – levéltári forrás hiányában – nem tudjuk rekonstruálni.

Az orgonálás feladatát a kántortanító látta el. Az iskolák államosítása után 1948-ban azonban a tanítót eltiltották a templomi szolgálattól. Ekkor egy helybeli parasztfiú autodidakta módon megtanult a hangszeren játszani, és átvette a kántor szerepét. A fiatalember csak ritkán jutott be az épületbe, s ezért otthon gyakorolt oly módon, hogy biciklibelsőből készített magának klaviatúrát. Helyi lányokból verbuvált magának kórust, s amikor ő megakadt, ez az „amatőr” énekkar vette át tőle az éneket.

A KÖZÖSSÉG HELYE

A templomok fenntartását szolgáló kegyuraság intézménye Magyarországon a XX. század közepére a megváltozott politikai és társadalmi viszonyok miatt gyakorlatilag megszűnt. A rendszer már a századforduló óta komoly problémákkal küszködött, miután a birtokok – amelyhez a kegyúri jogot kötötték – jelentős része bankok, illetve nem katolikus vallású tulajdonosok kezébe került. Az évszázadok óta meglévő templomfenntartási szisztéma számára a végső dőfést az 1945-ös földosztás adta meg. Ezt követően az épületek állagának megóvása – ekkor konkrétan a háborús károk orvoslása – az egyházközségeket terhelte.

A folyamat azonban már a századforduló után megindult. Erre utal a szobrokon, majd kicsivel később az üvegablakokon lévő feliratok megjelenése, amik azt bizonyítják, hogy a hívek egyre fontosabbnak és egyre inkább a sajátjuknak érezték templomukat és erre készek voltak anyagi áldozatot is vállalni.

Amikor 1919-ben a templom restaurálásra szorult, a pénzt a kántortanító, Vida József vezetésével a falubeliek saját maguk gyűjtötték össze, oly módon, hogy a fiatalok színdarabokat tanultak be, s ezekkel járták a környék falvait. A gondok akkor támadtak, amikor Vida, aki gyakorlatilag az egész felújítást maga vitte hátán, 1921 januárjában elhunyt. Ennek ellenére a munkákat sikerült befejezni.

Az átalakítás következtében a templom emlékhelyé vált. A közösség által finanszírozott, a hősök nevét feltüntető emlékmű mellett a szobrok, a Szent Györgyöt ábrázoló üvegablak minden bizonnyal fogadalmi ajándékok voltak.²⁶

A templom a második világháború alatt az 1945. március 4-i szombathelyi nagy bombázást sértetlenül átvészelte, a szovjet csapatok bevonulásakor azonban találatot kapott. A németek feltehetőleg egy géppuskafészket, vagy őrhelyet alakítottak ki a toronyban, amelyet a megszálló orosz erők több lövéssel semlegesíthettek.

Az épület állaga – főként a torony – annyira megromlott, hogy a felújítás ismét elkerülhetetlenné vált, azonban ezt a világháborút követő megszállás és az ebből szinte szükségszerűen fakadó nélkülözés ellehetetlenítette, így hosszú időn át a torony tető nélkül, vagy rossz tetővel állhatott.

A munkák megkezdésére 1948-ig kellett várni. Ez az év a magyar egyháztörténet talán legsötétebb éve volt. Lezárult a Mindszenty-féle Mária-év, amelynek utolsó

programjait az államhatóságok a lehetőségig igyekeztek megakadályozni. 1948 júniusában a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és Magyar Kommunista Párt összeolvadásából létrejött Magyar Dolgozók Pártja egypártrendszerrel vezetett be; államosították az egyházi iskolákat, aminek következtében számtalan szerzetes és apáca munka nélkül maradt; a sajtóban fokozódott az egyház elleni támadássorozat, amelynek csak egy állomása lett a bíboros 1948. december 26-i letartóztatása. Mindközben a parasztságnak a hadigazdálkodás miatt hihetetlen terheket kellett elviselniük, amely az '50-es évekre már-már elviselhetetlenné vált. De a zanatiak mégis templomot akartak építeni és ezzel nem voltak egyedül. 1950-ben az újperintiek is hasonlókat terveztek, illetve ekkor indultak meg a magyarlaki templom építésének előkészületei is. A parasztság sorsátársat látott az egyházban, és ezzel a sorsátárral sorsközösséget vállalt.

A templom érdekében a zanatiak addig soha nem tapasztalt összefogásról tettek tanúbizonyságot. Több volt ez felújításnál. A helyeik ezzel tüntettek az egyház mellett.

Amikor a templom 2000. évi renoválása során a bádogosmester a torony keresztjét leemelte helyéről az azt tartó gömbből – mintegy időkapzsula-szerűen – egy csomag került napvilágra. A csomagban rejlő iratok a templom 1948. évi felújításának dokumentációját tartalmazták: az adományozók, aktivisták neveit, és a felújítás irányítójának P. Tóth Mihály domonkos szerzetesnek pro memoria feljegyzéseit. Ebből idéznék:

Álljon ez a krónika – amelyet a templom keresztjébe helyeztünk – tanúbizonysággul az utókor számára, hogy az 1948. esztendő nehéz esztendő volt a magyar nép számára. De a sorscsapások alatt hitében nem ingott meg egy percre sem népünk és tudott Isten dicsőségére építeni még oly időkben is, amikor talán egyeseknek saját szájuktól kellett megvonnia a falatot, hogy adományukkal a templom ügyét előbbre vigyék.

A domonkos szerzetes tökéletesen átértézte a falubeliek áldozatát. Az emberek egy része ténylegesen éhezett, de a templom építése haladt. P. Mihály valószínűleg tudta, hogy a majdnem lehetetlent kéri híveitől. Éppen ezért fontosnak tartotta, hogy ne csak a szervezésből, hanem a munka fizikai feléből is kivége részét. A falu öregjei még ma is megrendülten mutatják a templom azon részeit, ahol „Mihály atya csapta a maltert...” Az atya annyira a közösség vállalkozásának és eredményének érezte a templomfelújítás munkáját, hogy magát feljegyzésében meg sem említette, éppen ezért a Horváth Jordán plébános szükségesnek vélte, hogy még egy bejegyzést elhelyezzen az időkapzsulában:

Utolsó oldalon hadd álljon itt és hirdesse e néhány sor P. Tóth Mihály, Zanat község domonkos rendi hitoktatójának szorgalmas és fáradhatatlan munkáját. Ő volt, aki ennek a nagy munkának nekilendült, és neki lendítette a munkát és az egész falu minden lakóját. Megszervezte a munkatársakat és irányította szellemileg és anyagilag egész idő alatt a munkálatokat. Rendezte egyik szép színdarabot a másik után a zanati ifjúság bevonásával, mely színdarabok tiszta jövedelme tette lehetővé, hogy ez a templom romjából újjászülethessen. Áldja meg a jó Jézus a mi drága Miskánkat jókedvel, további

munkaszeretettel és áldja meg az Ő áldásával apostoli lelkét, hogy egyszer színről színre megláthassa Istent, akinek dicsőségére dolgozott.

Szbely-Zanat, 1948. április 29.

*P. Horváth Jordán
plébános*

BEFEJEZÉS

Azáltal, hogy a templom épülete, a falak, a bútorok, műemlékek magukon hordják a változó korok jeleit, a szakrális tér időn kívüli dimenzióba kerül. Isten a téren és az időn kívül áll ő a történelem ura. Az öröktől fogva létező Alkotó és a számos kor lenyomatát magán viselő, ezáltal egyfajta kortalan jelleget magára öltő épület között egy újabb kapocs alakul ki. A templom maga is kezd hasonlóná válni Istenhez.

A szakrális tér építői nemcsak amiatt vállalkoztak a költséges és tőlük telhetően legjobb minőségű anyagok használatára, mert a legjobbat kívánták Isten számára építeni, vagy mert munkájukkal „Isten dicsőségét” kívánták hirdetni. Nyilván ezért is, de arra is törekedhettek tudatosan, vagy tudat alatt, hogy alkotásukat, annak időtállóságával az időn kívüliség sajátosan transzcendens tulajdonságával ruházzák fel.

Magától értetődően nemcsak ez sajátosság az, amellyel próbálták a templomot transzcendens vonásokkal felruházni, igaz ez materiális síkon csak töredékesen sikerülhetett. A világ tökéletlen szépségében – töredékesen, tükör által homályosan (Kor 13. 12.) – megjelenik a teremtő Isten tökéletes szépsége. És a művészet, amelynek értéke szintén időn felül áll és a transzcendens egy szeptét próbálja láttatni, szintén jogosan kapott helyet a templomban.

Lélektani szempontból figyelemre méltó, hogy a zanati templom két legjelentősebb átalakítása illetve felújítása közvetlenül a két nagy világegést követően folyt le. Nem lehetett ez véletlen: a súlyos tragédiákat átvészelt, emberben, államban csalódott híveknek ekkor csak az egyház tudott némi reményt adni.

A templom az évszázadok különös során szerepváltozáson esett át. Az imádság és az Istendicséret mellett felértékelődött is itt a XX. században a közösség, illetve az egyéni és kollektív emlékezet szerepe is. Az Isten házának tere tehát követte a társadalom alakulását, hasonlóan, ahogy az egyház is alakult a XX. században. A bevett normákat felülírta a szükség és az elvárásokat a kényszer. Látszólag hatalmasnak tűnik az a bukás, amelyet a magyar katolikus egyház 1945 után elszenvedett, de – legalábbis Zanaton – a hívek vallási identitásukat még mindig ezeknek az éveknek emlékeihez kötik.

JEGYZETEK

- 1 Eckhart Ferenc: Magyar Alkotmány- és Jogtörténet. Bp., 2000. 317. p.
- 2 Zágorhidi Czigány Balázs: Szombathelyi urbáriumok és inventáriumok a 16. századból Szombathely, 2000. 76. p.
- 3 Juan Cabello – Mentényi Klára: A zanati r.k. templom kutatása. Arrabona–Múzeumi Közlemények. 44/1. 187–205

- 4 Juan Cabello – Mentényi Klára: A zanati r. k. templom kutatása. Arrabona – Múzeumi Közlemények 44/1. 2006. 194. p.
- 5 Sill Ferenc: Batthyány József kánoni vizitációja Szombathelyen 3. rész. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1988. 2. szám 43. p.
- 6 Sill Ferenc: Szily János kánoni vizitációja. III. rész. Püspöki Levéltár 12. kötet. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1990. 1-2. szám 117. p
- 7 Sill Ferenc: Bóle András püspök kánoni vizitációja I. rész. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1993. 1. szám 42. p.
- 8 Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár Acta Cancellariae (továbbiakban SzEL, AC 1197/1872
- 9 SzEL AC 457/1888.
- 10 Juan Cabello–Mentényi Klára: A zanati r. k. templom kutatása. Arrabona – Múzeumi Közlemények 44/1. 2006. 196. p.
- 11 SzEL AC 2384/1903
- 12 SzEL Ac 4117/1920
- 13 Fábíán Mária: Dorffmaister István művészi munkássága a szombathelyi egyházmegyében. Vasi Szemle, 1936. 3. sz. 198. *Ich gedencke, das sanctuarium von mihályfa allein, nicht aber di ganze kirche und fast aufnemlich arth, wie Sonater bei Steinamanger, nebst einem altarblat mahlen zu lassen.*
- 14 Zsámbéky Mónika: Dorffmaister István Vas megyében. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1997. 3. szám 22. p.
- 15 Sill Ferenc: Szily János kánoni vizitációja. III. rész. Püspöki Levéltár 12. kötet. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1990. 1-2. szám 117. p.
- 16 Sill Ferenc: Bóle András püspök kánoni vizitációja I. rész. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1993. 42 p.
- 17 SzEL AC 1101/1882.
- 18 Erre utal Horváth István plébános levele: „Brenner János püspökmegyei építéssel a templom megnagyobbítása és újból való felszerelése iránt tervet és költségvetést (7849 Ft 21 Kr.) készítettem.” SzEL AC 457/1888.
- 19 Fábíán Mária: Dorffmaister István művészi munkássága a szombathelyi egyházmegyében. Vasi Szemle, 1936. 3. sz. 198.
- 20 <http://www.kieselbach.hu/s-4202>
- 21 SzEL AC 1939/765.
- 22 Juan Cabello – Mentényi Klára: A zanati r. k. templom kutatása. Arrabona – Múzeumi Közlemények 44/1. 2006. 189
- 23 SzEL Ac 2844/1890.
- 24 SzEL Ac 3775/1912.
- 25 SzEL Ac 2085/1942.
- 26 Kiss Rozália a Mária-szobrot feltehetőleg azért állíttatta, hogy három fia hazajöjjön a háborúból. Kovács Lajosné és Pintér Teréz a Szent Ferenc-szobrot hálából emeltette, azért, mert Kovács Lajos vitézi címet szerzett a fronton.